

דף עבודה בנושא משפט שלמה

טז אז תבאנה שתיים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו.

יז ותאמר **האשה האחת**:

'בי אדני, **אני והאשה הזאת** ישבת בבית אחד, ואלד עמה בבית. יח ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת, ואנחנו יחדו, אין זר אתנו בבית זולתי שתיים אנחנו בבית.

יט וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו.

כ ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי, ואמתה ושנה,

ותשכיבהו בחיקה, ואת בנה המת השכיבה בחיקי.

כא ואקם בבקר להיניק את בני, והנה מת. ואתבונן אליו בבקר, והנה לא היה בני אשר ילדתי.

כב **ותאמר האשה האחרת**: 'לא, כי בני החי ובגד המת',

וזאת אמרת: 'לא, כי בגד המת ובני החי'. ותדברנה לפני המלך.

כג ויאמר המלך:

'וזאת אמרת: זה בני החי ובגד המת,

וזאת אמרת: לא, כי בגד המת ובני החי'.

כד ויאמר המלך:

'קחו לי חרב'. ויבאו החרב לפני המלך.

כה ויאמר המלך:

'גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת, ואת החצי לאחת'.

כו **ותאמר האשה** אשר בנה החי אל המלך, כי נקמרו רחמייה על בנה, ותאמר: 'בי אדני, תנו לה את הילוד החי והמת אל-תמיתהו',

וזאת אמרת: 'גם לי גם לך לא יתנה, גזרו'.

כז ויען המלך ויאמר:

'תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתהו, היא אמו'.

כח וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך, כי ראו כי חכמת א-להים בקרבם לעשות משפט.

חלק א

1. סמנו בצבע אחד או צטט את הדברים שאומרת אישה א, ובצבע אחר או צטט את הדברים שאומרת אישה ב. (צטט במקום לסמן בצבע)
2. האישה הראשונה טוענת שאין שום מקורות מידע נוספים שעליהם אפשר להסתמך לבירור המקרה. צטטו את דבריה שמוכיחים זאת.
3. במקרים כאלה שבהם אין עדים אפשר לסמוך רק על עדויותיהן של שתי הנשים. האישה הראשונה מעידה על עצמה כי ישנה באותו הלילה (פסוק כ). מהו הקושי שטמון בעדות זו? (אם אכן ישנה, כיצד היא יודעת לתאר את ההתרחשות?)
4. רשמו בקצרה במילותיכם את טענת האישה הראשונה.
5. רשמו בקצרה במילותיכם את טענת האישה השנייה.

חלק ב – טענות הנשים

1. רשמו את טענות שתי הנשים כפי שהן מופיעות בפסוק כב: טענת האישה הראשונה וטענת האישה האחרת.
2. מהו ההבדל בין טענות שתי הנשים?

חלק ג – "סיכום" שלמה לטענות הנשים

בפסוק כג שלמה חוזר על טענותיהן של שתי הנשים, אך מוסיף מילה אחת, לכאורה תמימה.

1. מהי המילה ששלמה מוסיף?
2. על מה עשויה להעיד תוספת זו?

חלק ד: החלק הראשון של פסק הדין

1. רשמו במילותיכם את פסק הדין של שלמה המופיע בפסוקים כד-כה?
2. האם לדעתכם שלמה יודע בשלב זה של המשפט למי שייך הבן החי ולמי המת? הסבירו את תשובתכם.

חלק ה: החלק השני של פסק הדין

1. רשמו במילותיכם את תגובת כל אישה בפסוקים כו-כז.
2. מהי החלטת שלמה המלך?
3. מה הוא הגורם אשר סייע לשלמה להגיע לידי הכרעה?

שאלה

כיצד ידעו ישראל שיש רוח ה' בשלמה ולא סתם חכמה ?

תשובה

א. על פי הפשט - כי על ידי חכמתו הכריח שלמה את האשה השקרנית להודות . –זזה מה שביקש שלמה : "לב שומע".

מצודת דוד : מיתוך חכמתו הבין מיתוך דבריהם מי הצודקת ואחר כך עשה מבחן לאמת דבריו .

שאלה

מה הייתה החכמה של שלמה שבעזרתה ידע מי הצודקת ? – והרי יתכן ששתי הנשים היו מסרבות להרוג את הילד והניסוי היה נכשל !!

תשובה

אלא שיש כאן חכמה עמוקה של שלמה שבעזרתה הבין שלמה את האמת :

בעל פה נסביר : המלבי"ם : פסוק כב

ותאמר האשה האחרת "לא כי בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי", ספר הכתוב כי בדברם, אמרה הנתבעת בלשון "בני החי ובנך המת" והתובעת אמרה בהפך "בנך המת ובני החי", וכלל בלשון שהאדם יקדים תמיד מה שהוא העקר ויאחר את הטפל, ולפי זה הסברא נותנת שהאשה שדקדקה להקדים בלשונה בני החי קודם, עקר מגמתה שיהיה החי בנה, והמקדמת בלשונה בנך המת עקר מגמתה שיהיה המת בן חברתה, לא שיהיה החי בנה, ומזה כבר היה יכול להבין ולהכריע מי אמו... וא"כ כיון שבסוף דבריה הקדימה ג"כ בנך המת לבני החי, מבואר שזה הוא מה שהיא רוצה לזכות, שיהיה המת בן חברתה, ולברר זאת אמר קחו לי חרב, כי בזה יבורר מי הרוצה שיחיה ומי שתתרצה שימות, וכן היה:

שאלה

מי אמר "היא אמו"?

תשובה

רש"י פסוק כז' : בת קול יצתה ומראה "היא אמו" וראו כולם ששופט שלמה על פי רוח הקודש . וראו כולם ששלמה שופט על פי רוח הקודש ולכן פחדו כולם וגדרו עצמם מהגזל

משפט שלמה כדגם לחשיפת האמת העובדתית

"כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט"

בני דון-יחיא'

פרשת מקץ, תשס"ג, גיליון מס' 102

עורכים: אביעד הכהן, מיכאל יגודה
עריכה לשונית: יחיאל קארה

מודל קלסי למשפט אידיאלי

הפטרת פרשת מקץ¹, פרק ג במלכים א, מציגה את המפורסם במשפטי התנ"ך, ואולי אף בתולדות המשפט: **משפט שלמה**.

תקדים משפטי עתיק זה נהיה סמל משפטי, מעין מופת לחכמה משפטית, אנושית ופסיכולוגית, דגם קלסי של משפט המבוסס על תחכום המוביל לגילוי חד-משמעי של האמת.

לפנינו סיפור קצר, בן כ-250 מילים, המסתיים במהלך מבריק של שלמה המלך, שהביא לעשיית צדק. זהו חלומו של כל שופט: לגרום לצד שדינו להפסיד לעשות מעשה או לומר דבר מה, שיחשוף את קלונו. המשפט מספק לקחים משפטיים מעניינים גם לימינו. להלן נעמוד על כמה מהם.

המעשה ידוע. שתי זונות באו אל שלמה למשפט: ביד האחת תינוק, והשנייה טוענת שהוא שלה. לגרסתה, בנה של יריבתה מת כששכבה עליו בלילה, והיא החליפה אותו בבנה החי. שלמה מורה לגזור את התינוק החי לשני חלקים. המחזיקה בתינוק אומרת: גזרוהו, וחברתה אומרת: אל תמיתוהו, ושלמה מחליט שהאם הרחמנייה היא אמו הביולוגית.

התיק המשפטי שנפרס בפני שלמה היה קשה במיוחד: בעלי הדין חלוקים לחלוטין בעניין מהותי. לכל צד יש גרסה משלו. שלמה שומע עדות יחיד מול עדות יחיד של בעלות הדין: אין עדים נוספים, אין ראיות נסיבתיות, אין תמיכה או סיוע חיצוני. הואיל ומדובר בתינוק, אי-אפשר לקבוע את זהות האם על ידי דמיון חיצוני².

בקריאה ראשונה, נדמה שיש כאן מעין כתב חידה³. ושמא חייך המספר בהומור כשכתב את הסיפור, כאומר: נראה היוכלו הקוראים לפצח את החידה, מי היא האם האמתית? והמסקנה

הסבירה: המספר רצה להעביר מסר שרק שלמה המלך בחכמתו מסוגל היה להכריע משפט כה בעייתי⁴.

גרסת התובעת מבוססת על שתי השערות

גרסת התובעת מבוססת על שתי השערות: האחת - בנה של חברתה מת בגלל שאמו שכבה עליו וחנקה אותו למוות; והשנייה - חברתה החליפה את בנה בבנה החי בעת שישנה.

משמע שאין כאן אפילו עדות ראייה - נכונה או כוזבת - של התובעת, שהרי יכלה לומר: ישנתי שינה קלה, וראיתי דמות מתקרבת אליי, מתכופפת, עושה משהו שלא עמדתי על טיבו, כי הייתי אחוזה בחבלי שינה. היא גם לא סיפרה שראתה את חברתה שוכבת בחוסר זהירות על הילד וכדומה. תחת זאת היא מודה: "ואמתך ישנה".

המילים "ואמתך ישנה" מצביעות על תום לב, שהרי יכלה לכזב, ולומר שראתה את חברתה מחליפה את התינוקות. מאידך, ניתן להעלות סברה, כפי שעשה התלמוד⁵, שהתובעת היא ערמומית מאוד, המעמידה פנים של אדם ישר, שהרי היא טוענת שישנה: אם כן, כיצד היא יודעת שהתינוק נחנק? שמא מת מוות בעריסה, ואולי נחש הכישו או היה חולה?⁶ האצבע הקלה על ההדק, להאשים את האישה השנייה במות בנה בגלל רשלנות פושעת, פוגעת באמינותה של התובעת.

הנתבעת אינה מציגה גרסה משלה

הנתבעת אינה מרבה לדבר. היא אינה סותרת את הטענה ששכבה בחוסר זהירות על בנה ואינה מכחישה שהחליפה את הילדים. היא אינה מתייחסת לפרטי התביעה נגדה כלל, והיא מסתפקת באמירת שש מילים: "לא, כי בני החי ובנך המת".

יש פרשנים⁷ האומרים שתגובתה הקצרה והחדה מעידה שהיא האם המזויפת. היא אינה מתרגשת ואינה פורסת גרסה משלה. היא מתעלמת מהעובדות ששטחה יריבתה לפני השופט.

ואולם הגישה שלה נכונה מבחינת ניסיון החיים: מי שידו על העליונה, ונטל ההוכחה מוטל על התובע, אינו צריך לדבר יותר מדי. זה הכלל: מצבך המשפטי טוב - מלא פיך מים. דיבור מיותר עלול לסבך אותך⁸.

מדוע חזר שלמה על דברי בעלות הדין

לקח משפטי מעניין יש בפסוק הבא:

ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנך המת, וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי.

מדוע משמיע המלך את הדברים ששמע? חכמי ההלכה למדו מכאן שהדיין חייב לחזור על דברי המתדיינים בפניו. כך הוא מוכיח להם שהבין את עיקר הטענות, ולא טעה. הוא מאפשר להם

להעמיד אותו על טעותו, אם טעה.

הרמב"ם פסק⁹:

צריך הדיין לשמוע טענות בעלי דינין ולשנות טענותיהם. שנאמר: "ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנך המת" וכו'. ומצדק את הדין בלבד, ואחר כך חותכו.

המשפט - התראה למתדיינים מפני שפיטתו של שלמה

ייתכן שתכלית הסיפור, שהיה בראשית מלכות שלמה, היא "חינוכית" - להרתיע את העם ממשפטי בדיה וכזב, שכן אין סיכוי להטעות את המלך.

בתום המשפט נאמר:

וישמע כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך, ויראו מפני המלך, כי ראו כי חכמת אלקים בקרבו לעשות משפט.

הדגש הוא על "וַיֵּרְאוּ". בעלי הדין חששו שמא יחשוף השופט את האמת ויוקיע אותם. יש חשיבות רבה לאימה, שבית המשפט מטיל על המתדיינים.

ב"דעת סופרים" לספר מלכים, נאמר:

אחד הדברים הקשים ביותר בחיים הוא פתרון תעלומת פשעים שנעשו ללא עדים. על כך נאמר בתורה: "הנסתרות לה' אלקינו" (דברים כט, כח)... עתה נתברר שאין להעלים משלמה דבר, ומעתה גם חוטאים בסתר פחדו ממנו בחששם שתמיד ימצא דרך כיצד לגלות את הרעה שנעשתה.

ורד"ק פירש¹⁰:

לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע, ואפילו בסתר, כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט, כמו שנעשה בזה המשפט.

כיוצא בזה כתב האברבנאל:

חכמת האלקים במיוחדת אליו יתברך והיא לבחון לבות לחקור כליות היתה בקרב שלמה, ולזה היו יראים ממנו בחשבם שלא יוכל אדם לחשוב מחשבה בלבד שיסתר מן המלך.

המניע של האם המזויפת

פרשנים תהו באשר לצד האנושי-פסיכולוגי של הסיפור: מה הניע את הנשים? האברבנאל סובר¹¹ שהאם שחנקה את ילדה למוות התביישה במעשה, ואף חששה מפני העמדתה לדין באשמת רצח או הריגה ברשלנות. לכן באה בטענת שווא.

ויש התולים את פעולתה בקנאה: ילדי מת, לה יש ילד - גם אני רוצה ילד, ולא לא יהיה לאף אחת מאתנו ילד¹². הסבר זה נתלה בפנייתה הישירה של האם "הרעה" אל רעותה, ולא אל המלך: "גם לי גם לך לא יהיה!". מיד אחר כך היא פונה אל משרתי המלך, ומצווה עליהם: "גזורו!".

פירוש המצודות גורס שכוונתה של האישה המכזבת הייתה:

לבל תשמח חברתה במות בנה, כי מה לה להניק בן אשה אחרת. ובשמעה שציווה המלך, להמיתו רצתה יותר בזה, כי אז לא תשמח עוד חברתה, והיא לא תניק בן אשה אחרת. והמלך השכיל מדעתו מתחילה שתחפוץ יותר בזה.

הביקורת על ניהול המשפט

לצד ההתפעלות מתושיית שלמה, עורר משפטו גם ביקורת. המדרש¹³ מספר על ר' יהודה בן ר' עילאי, שאמר עליו, לא פחות ולא יותר:

אילו הייתי שם, פוקרין [=גזעי צמר] היית נותן על צווארו של שלמה [לחונקו]. לא די לו שהיה תינוק אחד מת, היה גוזר גם על השני מיתה?¹⁴

ר' יהודה מתייחס בדבריו לתחילת המהלך של שלמה, לפני שהתברר שהניח, למעשה, מלכודת לאישה הרמאית.

כששמעו יועציו של שלמה שהוא אומר: "קחו לי חרב", פסקו את פסוקו של קהלת: "אי לך ארץ שמלכך נער" - אילו לא היה נער, לא היה עושה כן"¹⁴.

ביקורת אחרת מתייחסת להימורו של שלמה: נניח שאף אחת מן הנשים לא הייתה אומרת דבר לאחר שהורה המלך להניף את החרב. ברור ששלמה לא היה מורה לבצע את פסק הדין. משמע שהוא היה חוזר בו ומוציא מלפניו פסק דין אחר, ואין זה מהלך תקין. שופט אינו יכול לשנות את דעתו, ולומר: אני חוזר בי. אקרא את פסק הדין הקודם, ואתן עכשיו חדש.

אולי משום כך נאמר בתלמוד¹⁵: "יצאה בת קול ואמרה, היא אמו". לאמור, מן השמים אישרו את החלטתו של שלמה.

טענה נוספת היא שהשופט חייב לנהל את המשפט באופן מסודר ומהודק, על פי כללי ברזל עקביים, בלא תחבולות, הטמנת מלכודות והימורים. המקרא אינו מספר על חקירות, אף לא מתייחס לכללים בסיסיים, כגון: "על פי שני עדים... יקום דבר" (דברים יט, טו); אין דנים על פי אומדנא ודברים שבלב; "המוציא מחברו עליו הראיה"¹⁶.

וכתב אביגדור הנמן¹⁷:

לפני שלמה לא עמדה התלבטות הלכתית, והוא ידע כי ראוי לו לפסוק על פי דין "המוציא מחברו עליו הראיה". אולם בשאלה טעונה כל כך מבחינה רגשית אסור שייראה כאילו הדין נכון רק באופן פורמלי.

ועוד קושייה: האם יהיה זה בלתי-סביר להניח שהאם הביולוגית נתקפה בהלם, ולכן התפרצה וקראה: "גזורו!"? אולי איבדה את עשתונותיה? אולי היה זה משבר לידה?

העובדה שאישה אחת ריחמה על הילד והשנייה הייתה מוכנה להוציאו להורג מובילה למסקנת שלמה, אלא שהיא לא הוכחה משפטית חד-משמעית. אולי החכם מכל אדם נחפז להוציא מסקנה משפטית?

שלמה ידע מי האם האמתית עוד לפני מבחן החרב

התשובה העיקרית במקורות ההלכה והפרשנות המקראית לביקורת זאת היא, ששלמה הגיע למסקנתו עוד לפני מבחן החרב. האברבנאל כתב שהמלך התבונן בדמיון הפיסי בין הנשים לתינוק או התינוקות (לא ברור מן הכתוב אם גם התינוק המת הובא אליו). עוד כתב האברבנאל שהכיר את טבע התובעת, שהיא זריזה וזהירה, ושלא שכבה על בנה, בעוד חברתה נראתה לו כמי שעשויה הייתה לפגוע בבנה.

לפי פרשנות אחרת, הדיוק בדברי הנשים העמיד את שלמה על זהות האם האמתית. אחת אמרה: "לא, כי בני החי ובנך המת"; והשנייה ענתה לה: "לא, כי בנך המת ובני החי".

מהו ההבדל בין שתי הגרסאות? האחת הקדימה את בנה: "כי בני החי", ואחר אמרה: "ובנך המת". ואילו השנייה הקדימה את הילד המת: "לא, כי בנך המת", ורק אחר כך הזכירה את בנה: "ובני החי".

המלבי"ם אומר בעניין זה:

וכלל בלשון, שהאדם יקדים תמיד מה שהוא העיקר ויאחר את הטפל. ולפי זה הסברא, שהאשה שדיקדקה להקדים בלשונה, "בני החי" קודם, עיקר מגמתה שיהיה החי בנה. והמקדמת בלשונה בנה המת, עיקר מגמתה שיהיה המת בן חברתה, לא שיהיה החי בנה.

רק כשהשתכנע שלמה מי אם החי, הגיע הזמן "להצגה" הגדולה: "ויאמר המלך קחו לי חרב!". כשחקן הזקוק לתשואות הקהל כחמצן לנשימה, השתוקק שלמה להתפעלות הקהל, הנוכחים באולם ועם ישראל, וזו נזדמנה לו על ידי ההצגה הדרמטית הנפלאה.

בין אמת שיפוטית לאמת עובדתית

חתירתו של שלמה לעשיית צדק מוחלט במשפט המפורסם מקרינה על כל העוסק במשפט, והיא האידיאל של המחוקק והשופט, הנאלצים להתפשר על יישום שאיפה זו בגלל הנסיבות הקשות של ניהול משפטים במדינה מודרנית.

המחוקק הישראלי חוזר על ההוראה ל"עשות משפט צדק" בחוקים רבים¹⁸. בתי המשפט בישראל עוסקים תדיר בליבון סוגיית החתירה למיצוי האמת ועשיית הצדק. הם מתמרנים בין בירור האמת העובדתית לליבון האמת המשפטית שאינן חופפות תמיד. השופט מנחם אלון עסק בשאלה זו בכמה פסקי דין. באחד מהם כתב¹⁹:

שתי אמיתות אלה יחסיות הן ולא תמיד זהות הן, ולא זו בלבד אלא אף אין הן צרות זו לזו, שהרי יודעת היא מערכת המשפט, ומודע הוא השופט, כי נקודת המוצא, דרכי הבירור, מהותן של נורמות וכללי ההכרעה בעולם המשפט ומלאכת השיפוט שונים הם מאלה שבחקר העובדתי-היסטורי, ומתוך כך יודעים ומודעים הם כי יש שמסקנות ואמיתות שונות יעלו בידי כל אחד מהם.

בפסק דין אחר²⁰, כתב השופט מישאל חשין:

אם כל השיקולים היא, שה'אמת' אותה מבקשים אנו למצוא הינה אמת של משפט, אמת-שיפוטית. ולא הרי אמת-שיפוטית כהרי אמת שאינה אמת-שיפוטית, כאמת-מדעית או אמת היסטורית.

תכליתו ומטרתו של המשפט הן לעשות צדק בין-אדם-לחברו. בשיבתו על כס לשפוט בין בעלי-ריב, עוטף שופט את גופו גלימה-של-צדק וחומו של צדק עולה בו, מרכיב הוא על אפו משקפיים-של-צדק, ומבעד לזוגיות הצדק משקיף הוא על סביבותיו, מכון הוא את ליבו אל הצדק, ועושה הוא צדק וחסד. "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלוהיך נותן לך לשבטיך, ושפטו את העם משפט צדק" (דברים טז, יח). "ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמור שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו" (דברים א, טז)²¹.

והשופט מאיר שמגר כתב²² על

השאיפה המתמדת לסגירת כל פער בין הדין הפורמלי לבין ציוויו של הצדק. בשל קוצר השגתנו, המשפט והצדק אינם חופפים תמיד, אך מן הראוי שהן החקיקה והן הפסיקה יוליכו, במידת האפשר, אם לא למזיגה, הרי לפחות לקירבה רבתי בין השניים. כדברי קנט, שניים הדברים שממלאים אותו בהתפעמות ויראה: השניים זרועי הכוכבים מעלינו והצו המוסרי בקירבנו.

השופט משה זילברג ניסח את הדילמה במשפט ידוע²³:

תחומי המוסר והחוק הם שני עיגולים קונצנטריים, מכסים זה את זה אך בחלקם... האידיאל הנכסף הוא, שיהיו שני העיגולים חופפים זה את זה לכל היקפם - כמים לים מכסים.

סוף דבר

המלך יכול היה להקל על עצמו את מלאכת השפיטה, משום שהתובעת לא הרימה את הנטל שהוטל עליה, והיה יכול לומר לה: צר לי, אין לך הוכחות. אני דוחה את תביעתך.

אבל שלמה חתר לעשות צדק לאמתו. לשם כך נזקק לתכסיס חכם וערמומי ולהפעלת תכסיס שיחשוף את האמת ויוציא את שמו כשופט עליון, החכם מכל האדם²⁴. הוא אינו מסתפק בצדק משפטי פורמלי-טכני, ואף לא בקביעת האמת המשפטית, אלא רוצה לגלות את האמת העובדתית. זהו, לדעתי, המסר העיקרי מסיפור המשפט.

הערות:

- * עו"ד בני דון-יחייא מתמחה בדיני משפחה. הרשימה נערכה מתוך הרצאה מקיפה בנושא זה.
1. השנה, בשל חג החנוכה, נקראת הפטרה אחרת במועד זה, שעוסקת בעניינו של יום.
 2. לעניין הדמיון החיצוני, הרדב"ז אומר: "המלך שלמה ע"ה הכיר את אם הילד מכמה בחינות. חזא שהכיר פרצוף הילד החי דומה לפרצוף האשה אשר תובעת אותו, ופרצוף הילד המת דומה לפרצוף האשה אשר בידה הילד החי" (שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן תרלד). דיון באפשרות להכריע בתביעת אבהות על סמך דמיון חיצוני, לפני שהחל השימוש בבדיקת רקמות, התנהל בע"א 407/60 פלונית נ' אלמוני, פ"ד טו 212. השופט משה זילברג הביא תנא דמסייע מן התלמוד ומרש"י: "ואלה תולדות יצחק... לפי שהיו ליצני הדור אומרים: מאבימלך נתעברה שרה, שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו; מה עשה הקב"ה? צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל: 'אברהם הוליד את יצחק'" (בבא מציעא פד ע"א; רש"י ראש פרשת וישלח).
 3. ראה אליעזר חדד, "משפט שלמה", מגדים כז, עמ' 101.
 4. המלבי"ם כותב: "שמעו איכות המשפט ובאיזה אופן הבין מתחילה עם מי הצדק". בפסוק האחרון בהפטרה נאמר: "ויהי שלמה מלך על כל ישראל", ופירש רש"י בחרוז: "כיוון שראו כולם חוכמתו - שמחו כולם במלכותו". ח' גבריהו כותב: "מקובל היה בעולם העתיק, שמלך חדש פותח את הנהגת עניני הממלכה על-ידי מעשה חסד או על-ידי משפט מישרים... בזה הוא רוכש לו שם של 'מלך צדק'" ("עיונים בספר מלכים" של החברה לחקר המקרא, עמ' 269).
 5. ראה: "ודלמא אערומי מערמא" (מכות כג ע"ב) - שמא היא מערימה.
 6. ראה אליה וגילה ליבוביץ, "משפט שלמה", "בית מקרא" ככב, עמ' 242.
 7. יהודה קיל, בפירושו "דעת מקרא" למלכים א.
 8. כיום ייתכן שניתן היה לפתור את המחלוקת באמצעות בדיקה מדעית שתגלה מי היא האם האמתית, אבל ב"מושגי הימים ההם היה זה מקרה קלאסי להכרעה אלוהית", כדבריו של פרופ' דניאל פרידמן בספרו, הרצחת וגם ירשת, תל-אביב 2000, עמ' 38.
 9. משנה תורה, הלכות סנהדרין, פרק כא, הלכה ט.
 10. בפירוש על מלכים.
 11. יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס) כותב בספרו קדמוניות היהודים (ספר שמיני), כי שלמה "דן לעונש את השניה על רשעתה, על שגרמה למות תינוקה ועל שרצתה לראות במותו של תינוק חברתה".
 12. הרב יגאל אריאל, בספרו "מקדש מלך - עיונים בספר מלכים".
 13. קוהלת רבה פרק י, טז.
 14. יוסף בן מתתיהו כותב בקדמוניות היהודים: "לשמע הדבר הזה לעג כל הקהל בסתר למלך כלאדם צעיר".
 15. מכות כג ע"ב, והביא רש"י את הדברים.
 16. לביקורת מקיפה על המשפט, ראה יואב ברזילי, "ההקדמה למלכות שלמה (מלכים א ג)", מגדים יא, עמ' 73, הכותב: "שלמה מעמיד עצמו במשפט זה כמי שהחיים והמוות מצויים ברשותו, ובהבל פיו הוא ממית ומחיה את

הילד. הכתוב מעצב כאן תמונה המזכירה בסופה את מלאך ה' הקורא אל אברהם מן השמים 'אל תשלח ידך אל הנער' (בראשית כב)."

17. במאמרו, "משפט שלמה ודין 'המוציא מחברו'", מגדים ל, עמ' 111.

18. כגון בשנים האחרונות, בסעיף 8(א) ל"חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"א 1995-", שהגמיש את כללי הדיון כדי לאפשר מיצוי טוב יותר של גילוי האמת: "בכל ענין של דיני ראיות וסדרי דין, שאין עליו הוראה אחרת לפי חקוק זה, ינהג בית המשפט בדרך הנראית לו הטובה ביותר לעשיית משפט צדק". הוראה דומה מופיעה בחוקים נוספים.

19. בג"צ 152/82 אלון נ' ממשלת ישראל, פ"ד לו(4) 449; ע"א 1354/92 היועץ המשפטי נ' פלונית ואח', פ"ד מח(1) 711. בעניין זה גברה טובת קטין (שלא יעמוד בסיכון שידבק בו את ממזרות) על מיצוי חקר האמת באמצעות בדיקת רקמות.

20. דנ"א 7325/95 ידיעות אחרונות נ' יוסף קראוס, פ"ד נב(3) 1.

21. לחיפוש מקורות לביורור הצדק, מעניינים דבריו של השופט ח' כהן, ד"נ 22/73 בן שחר נ' מחלב, פ"ד כח(2) 89: "במקום ושעה שלמען עשיית צדק רואים אנו להעלים עינינו מן ההלכה הפסוקה האנגלית והאמריקנית, הרגלתי עצמי לברר תחילה שמא ניתן למצוא בדיני התורה אילן להיתלות בו: לא חלילה שהתקדימים האנגליים מחייבים אותנו כל עוד לא מצאנו לנו תקדים אחר במשפט העברי, ולא שיש בדיני הממונות של המשפט העברי כדי לחייבנו לפסוק על-פיהם; אבל הצדק שאנו חייבים ומשתדלים לעשותו, יהיה בטוח ומיוסד יותר כשהוא מוצא לו סימוכין במסורתנו המשפטית ובחכמת צדקתם של קדמונינו וזכרם לטוב".

22. 1354/92 היועץ המשפטי נ' פלונית ואח', פ"ד מח(1) 711.

23. בספרו כך דרכו של תלמוד, ירושלים תשמ"ד.

24. תחכום שהביא לגילוי הבן האמתי במחלוקת בין יורשים, המזכיר את סיפור משפט שלמה, מובא במסכת בבא בתרא נח ע"א. מקרה אחר על ערמתו של דיין, "קניא דרבא", מסופר במסכת נדרים כה ע"א. דוגמאות נוספות מובאות במאמרו של יואב ברזלי, הנזכר לעיל, הערה 16. ראויים לעניין זה גם דבריו של הרב ש' זעפראני, בספרו ספר משפט שלמה, עמ' 8: "בקשת דוד שנתקבלה היתה שיזכה שלמה בנו להיות מורה ודאין [=ודן] דין אמת לאמיתו ולא רק על פי הכללים היבשים, ולפי שאפשר לו לאדם לבוא לכלל טעות ולהיכשל באמיתות המשפט אם ישפוט את הדין רק על פי חשבון וצירוף של כללים בלבד, וזהו דין אמת אך אינו לאמיתו. ואולם דין אמת לאמיתו הוא דמלבד ארבעה טורי שולחן ערוך ניחן הדיין ב'טור החמישי' להיות מורה ודן ולחוש את האמת נחרצת לפניו בחכמה, בינה ודעת ובעינא פקחא".

משפט שלמה

מלכים א', ג'

אליה וגילה ליבוביץ

בית מקרא קכ"ב, ניסן תש"ן

תמצית: המאמר מנסה לבחון את הראיות של פיהם פסק שלמה המלך את פסק-הדין ב"משפט שלמה". האם יש כאן התערבות בת-קול משמיים או הבנה עמוקה בפסיכולוגיה?

אינדקס: שלמה המלך; מלכים;

סיפור "משפט שלמה" מובא בספר מל"א, ג' כעדות לחכמה הרבה שהעניק אלוקים לשלמה, לפי בקשתו. כך גם נתפש הסיפור בעיני בני עמו (פס' כ"ח): "וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלוקים בקרבו לעשות משפט". במרוצת הדורות הפך משפט שלמה לסמל של תבונה משפטית ופסיכולוגית, ולדוגמא של חריצת דין בבעיה קשה ומסובכת. ואולם, סיפור המעשה - על פי פירושו המקובל - מעורר מספר שאלות ותמיהות הדורשות עיון חדש בסיפור כולו.

כלום מהווה סיפור המעשה באמת ראיה לחכמתו הרבה של המלך שלמה?

בסיום הפרשה נחרץ פסק דין חד משמעי, כאשר הניסוי הפסיכולוגי שערך המלך נחל הצלחה. אמנם, אחת הנשים ויתרה על תביעתה לילד למען הצל אותו ממוות, ואילו השניה הביעה את אימרתה הנודעת: "גם לי גם לך לא יהיה, גזרו". אולם, מתעוררת השאלה - האם בדרך שנקט שלמה לא לקח המלך סיכון רב מדי? מה היה פוסק לו שתי הנשים היו חומלות על התינוק, ושתייהן היו מוותרות על הילד למען הצל את חייו? סביר היה להניח שלא רק האם הטבעית אלא גם צרתה,

שחשקה נפשה בילד, שתיהן תהיינה מעונינות קודם כל בשמירת חייו של הרך הנולד.

לחלופין, קשה להבין איך היה המלך מתגבר על הבעיה לו שתי הנשים היו נכונות לראות במות הילד, ואף אחת מהן לא הייתה מוכנה לוותר על תביעתה. מלכתחילה אין כל ודאות שאצל כל אישה רחמי האם הטבעיים מוכרחים תמיד להתגבר על כל רצון אחר. הלא כבר מצינו בהיסטוריה נשים שוויתרו על פרי בטן למען מטרות שונות, כפי שמעיד ספר איכה ד', י: "ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן". כיצד בחר המלך בדרך שיתכן שאין ממנה מוצא?

גם לאחר ההצלחה של הניסוי הפסיכולוגי, עדיין יש לתמוה רבות על שלמה. הוא לא הסתפק בחריצת דין למעשה. לאחר שקבע את גזר הדין "תנו לה את הילוד החי והמת לא תמיתוהו", הוא מציין גם עובדה: "היא אמו!" על סמך מה ועל בסיס אילו ראיות רשאי היה המלך לפסוק כך? העובדה שאישה אחת חמלה על הילד והשניה הייתה מוכנה להתאכזר אליו, אינה יכולה להוות ראיה משפטית, הגיונית או אפילו נסיבתית, שהאישה שליבה נמלא רחמים היא האם המולידה. כלום אין המלך שלמה נחפז כאן להסיק מסקנה שלמעשה אינה נובעת כלל מן העובדות? נראה כאילו במחשבתו ביצע המלך קפיצה שאינה הולמת כלל את החכם מכל אדם.

יש לציין שרש"י כבר עמד על קושי זה שבסיפורנו, וזו הסיבה שהוא מוסיף הסבר למילים "היא אמו", אשר לכאורה אינן דורשות כל הסבר.

הוא אומר: "בת קול הוסיפה ואמרה היא אמו". כלומר, שלמה באמת לא התיימר להכריע בעובדות, אלא מן השמים קבעו זאת. בכך פתר רש"י את התמיהה על שלמה, על דרך הדרש.

ועוד שאלה: האם הסיפור שלם? האם ניתן ללמוד ממנו את עובדת המפתח: מי בסופו של דבר הייתה האם האמיתית?

בעל "מצודת דוד" קובע שהמלך הכיר באמיתות טענת האישה הראשונה, שהשניה גנבה את הילד ממנה. לדעתו האם האמיתית היא אישה א', זו שמתארת לפני המלך את סיפור המעשה. האם יש סימוכין לקביעתו?

כדי לענות על כל שאלותינו נעיין שנית בפרטי המשפט:

אישה א' מספרת בפירוט את פרשת גניבת הילד ממנה ע"י האישה השניה. טענת אישה ב' לעומתה כוללת רק שש מילים, ומיד לאחריה נשמעת שוב תשובת אישה א'. הויכוח נמשך גם לאחר מכן: "ותדברנה לפני המלך" (כ"ב), אך אין

המקרא מספר לנו יותר מה נאמר בהתנצחות זו. מסתבר שהידע הנחוץ להבנת פסוק הדין של שלמה גלום כולו בששת הפסוקים - י"ז-כ"ב.

ואמנם, אם נבחן בקפידה את טענתה של אישה א' נמצא שדבריה כוללים את פריכתם. בפס' חי היא אומרת: "ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתיים אנחנו בבית". לפי עדותה, המקורות היחידים שבידה על מה שהתרחש בבית הם מראה עיניה או מה ששמעה מרעותה. בפס' י"ט - כ ממשיכה אישה א' ואומרת: "וימת בן האישה הזאת לילה אשר שכבה עליו. ותקם בתוך הלילה ותיקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה...". אם לדבריה בשעת מות ילדה של אישה ב' הייתה היא עצמה ישנה, כיצד יכולה היא לדעת מהי סיבת המוות? ודאי שלא שמעה זאת מאישה ב' המכחישה מכל וכל שילדה מת. מניין לאישה א' שמיתתו של התינוק נגרמה ע"י שכיבתה של רעותה עליו? אולי נתקף הוא בשיעול שלא הצליח להפסיקו, אולי הכיש אותו נחש או עקרב, ואולי מת מסיבה אחרת, מהסיבות הרבות שבעטיין מתים תינוקות בני יומם.

מכאן ניתן להסיק שהתינוק שמת היה בנה של אישה א', המספרת. קרוב לודאי שמיתתו נגרמה באמת בחניקה כאשר אמו, המספרת עצמה, שכבה עליו בשוגג בעת שנתה. מכל מקום, לשונה של אישה א' הכשילתה, ופיה מגלה את שקריה.

שאלה - כיצד נכשלה אישה א' בלשונה ?

אין ספק ששלמה הרגיש בסתירה הפנימית בדברי אישה א', וממנה יכול היה להסיק את החלטתו - "היא אמו", כאשר "היא" זו אישה ב'. אעפ"כ נתן המלך לנשים להמשיך לטעון. הוא גילה מיד, שלאישה ב' אין סיפור חליפי ומנוגד לסיפורה של אישה א'. אישה ב' מסוגלת רק להגיד שהיא יודעת שהילד החי שייך לה, ואילו המת שייך לאישה השניה. מהעובדה שאין לה שום סיפור אחר, ניתן גם להסיק שהיא, כפי הנראה, ישנה באותו לילה נמהר. טענתה היחידה היא לאימהות על הילד החי, שממנה נובע שהמת שייך לאישה א'.

שלמה המלך שם את ליבו גם להבדל הדק אך הרב-משמעי, בין דברי אישה ב', לבין תשובתה של אישה א'. בעוד אישה ב' אומרת: "לא כי בני החי ובנך המת", עונה לה אישה א' באותו פסוק: "לא כי בנך המת ובני החי". אישה ב' הקדימה את החי על המת. מה נמצא בראש מעייניה הוא הילד החי אשר לטענתה שייך לה. העובדה שהמת שייך לאישה א' היא תוצאה של טענתה-זעקתה הבסיסית. אישה א' לעומתה, מתחילה את קריאתה בשייך הילד המת לאישה ב'. בראש מעייניה עומדת השאיפה לקבוע שהילד המת שייך לאישה ב'. רק כפועל יוצא משאיפתה היסודית - שאינה קשורה כלל לילד החי - נובע שהילד החי שייך לה.

הבדל דק זה לא נעלם משלמה. כשהוא מסכם את טענות הנשים הניצות (פס' כ"ג), בעיקר אולי לעצמו, הוא אומר: "זאת (אישה ב') אמרת זה בני החי ובנך

המת, וזאת (אישה א') אמרת לא כי בנך המת ובני החי". שלמה שם את ליבו גם לעובדה, שבעמדת אישה ב' יש התייחסות אישית לילד מסוים - לילד החי. הוא מבטא את תחושתו זו בכך שהוא מוסיף מדעתו לדברי האישה את המילה "זה". אישה ב' מדברת, מתייחסת, ויש לה רגשות כלפי ילד מסוים ומוכר.

דברי הנשים הם בבואה נאמנה לנשמתן. אישה ב' מעונינת בילד החי, שבעיניה הוא כבר בעל סימני זהות מובהקים, ובעל אישיות משלו. חייו הם הדבר החשוב ביותר העומד מול עיניה. אישה זו לא תוותר בשום אופן על חיים אלה. לעומתה, אישה א' רואה ראשית את המת לנגד עיניה, ותחילה רוצה להיפטר מנטל זה. גורל החיים של התינוק השני הוא גורם משני בלבד עבורה.

ומשסיכם המלך שלמה לעצמו אבחנות אנושיות אלה, כפי שמעיד המקרא במפורש, יכול היה בלב שקט ובוטח לבצע את ההצגה הגדולה: "ויאמר המלך: קחו לי חרב...". למען יראו וייראו כל הנוכחים באולם בית המשפט. שלמה לא נטל כל סיכון בהצגה אשר תיכנן, הוא ידע מראש מה תהיינה תוצאות הניסיון הפסיכולוגי שערך.

משפט שלמה הוא דוגמה לכוח הרב שביד הלשון-חיים ומות ביד לשון הסבר את הקשר בין מות וחיים ביד לשון" (משלי י"ח, כ"א). א) הסבר את הביטוי. ב) הסבר את הקשר בין הביטוי למשפט שלמה

משפט שלמה הוא דוגמה לכוח הרב שביד הלשון. היא חורצת גורלות של בני אדם, לעתים קרובות של בעל, או בעלת הלשון עצמם. ניתוח מושכל של לשון בני אדם הוא פתח להכרתם. הכשרון והיכולת של המלך שלמה לערוך ניתוח כזה, היו. אולי המרכיבים היסודיים של חכמתו, שאותה הכירו בני עמו:

"כי ראו כי חכמת אלוקים בקרבו לעשות משפט".

שאלה האם זה הכשרון והיכולת של המלך שלמה? נמק

אין פלא ששלמה המלך הוא בעל האימרה:

"מות וחיים ביד לשון" (משלי י"ח, כ"א).

מלכים א'. פרק ג'.

[א] שלמה התחתן עם בת _____ והביא אותה לעיר _____ עד שסיים לבנות את ביתו
ואת בית _____ ואת חומת _____ . [ב] העם עדיין מזבחים ב _____ [מזבחות שהם לא
בבית ה _____] כיוון שעדיין לא נבנה בית ל _____ . שלמה אהב את _____ ללכת לפי חוקי
_____ . [ד] שלמה הלך לגבעון לזבוח ושם הקריב _____ עולות . [ה] ה' נראה בגבעון לשלמה
ושאל אותו מה הוא רוצה שה' _____ לו ? [ט] שלמה ביקש לב שומע כדי ל _____ ולהבין בין
ל _____ לבין _____ . [י] בקשת שלמה הייתה טובה בעיני _____ . [יא] אמר ה' : כיוון שביקשת
חכמה , ולא ביקשת אריכות _____ ולא _____ ולא ביקשת לנצח את _____ . [יב] הרי אני
נותן לך _____ חכם ו _____ שלא היה כמוהו וגם לא _____ כמוהו . [יג] וגם אתן לך
_____ ו _____ . [יד] ואם תשמור על ה _____ אתן לך גם אריכות
_____ .

[טז] אז באו שתי נשים זונות אל ה _____ [יז] האחת סיפרה שהיא גרה עם עוד _____ והיא
בבית . [יח] ביום השלישי גם האשה האחרת _____ . [יט] בלילה _____ בנה של
האשה השניה כיוון ששכבה עליו . [כ] אז היא קמה בלילה ו _____ בין הילד שלי לבין הילד שלה .
[כב] אז אמרה האשה השניה : לא !! בני הוא הבן ה _____ ובנך הוא הבן ה _____ !! [כד] אמר
המלך : הביאו לי _____ . [כה] גזרו את ה _____ החי לשניים וכל אשה תקבל חצי
_____ !!! ☹ ☹ [כז] אז אמרה האשה שבנה הוא החי: תנו לה את הילוד ה _____ ואל
_____ אותו , והאשה השניה אומרת : גם לי וגם _____ לא יהיה בן וצריך ל _____
אותו ! ! ☹ ☹ [כז] ענה המלך ואמר : תנו לאמא הזאת את ה _____ החי ואל _____ אותו
כיוון שהיא ה _____ האמיתית שלו !! [כח] כל ישראל שמעו את משפט שלמה ו _____
מפני המלך כיוון שראו שיש לו חכמת _____ לעשות משפט .